

Luthersk retfærdiggørelseslære i patristisk perspektiv – en kritik af Alistar McGraths *Iustitia Dei*

Af cand.theol. Mikkal Erik Keis Søbæk
m.soetbaek@gmail.com

Resume

Alistar McGraths toneangivende monografi *Iustitia Dei* har været med til at øve en afgørende indflydelse på diskussionen om retfærdiggørelseslæren og dens receptionshistorie. I bogens fjerde oplag vender han ryggen til en af de centrale forståelser i sit tidligere forfatterskab, og giver en hård kritik af den protestantiske forståelse af retfærdiggørelseslæren, som han anser for et nybrud uden kontinuitet med den oldkirkelige forståelse. Denne konklusion er dog svært misvisende, og bygger på et udpluk af første- og andenhåndskilder, som er mangelfuldt og ensidigt.

Denne artikel giver en kritik af McGraths udlægning og hans problematiske undladelser, og giver et indblik i den dybe kontinuitet mellem dele af den patristiske tradition og den reformatoriske forståelse af retfærdiggørelseslæren.

Introduktion

Alister McGrath, professor ved Oxford Universitet, er med rette kendt for flere bøger, hvis kirkehistoriske bidrag er rost bredt. Bl.a. er hans *Christian Theology – An Introduction* et alment benyttet værk, der hyppigt bruges i undervisningsøjemed, bl.a. på Det Teologiske Fakultet i København.

McGrath har gennem lang tid beskæftiget sig med læren om retfærdiggørelse, som han udgav en større bog om allerede i 1986, dog uden at slippe emnet sidenhen. Fjerde oplag af værket blev udgivet af Cambridge University Press i 2020, og indeholder flere vigtige ændringer og tilføjelser. Bogen *Iustitia Dei – A History of the Christian Doctrine of Justification* har lig hans andre bøger opnået stor indflydelse og har været formgivende især for den dogmatiske og kirkehistoriske del af diskussionen mellem den protestantiske og den romersk-katolske forståelse af retfærdiggørelseslæren.

Bogens fjerde oplag er endvidere interessant, da McGrath her forlader et af de bærende synspunkter, som han forsvarede i bogens tredje oplag. Her gjorde han sig til talsmand for det synspunkt, at den græske term *δικαιοῦν*, at retfærdiggøre, i sin semantik især lænede sig op ad en forensisk betydning, dvs. at dens konnotation var den retslige frikendelse. Ifølge McGrath, som han argumenterede i bogens tredje oplag, lå en af hovedårsagerne til den senere divergerende holdning i en misforståelse af ordets latinske oversættelse. Her blev en etymologisk forståelse af *justificare* normativ for Vestkirkens forståelse af retfærdiggørelseslæren, da ordet er sammensat af to ord, *justus* og *facere*, hhv. retfærdig og at gøre. Derfor blev forståelsen *at gøre* [synderen] *retfærdig* grundlæggende for udformningen af retfærdiggørelseslæren.

Men med professor Mark McInroys ord, så har McGrath nu taget så stærk afstand til denne tidl. forståelse, at, "earlier editions of this work [Iustitia Dei] can no longer be considered to be reliable in their judgements at points of importance".¹ Dette skred har naturligvis medført stor fornyet interesse, især i romerskkatolske kredse, hvor bl.a. teologen Matthew Thomas' værk *Paul's "Works of the Law" in the Perspective of Second-Century Reception* bygger videre på flere af McGraths nye synspunkter og argumenter.

Den patristiske forståelse af retfærdiggørelse

En af de bærende hovedantagelser i McGraths reviderede værk består i hans nye overbevisning om, at den patristiske hovedforståelse, i både øst og vest, bestod i opfattelsen af synderens retfærdiggørelse som transformativ og forvandlende.² Ifølge McGrath var den oldkirkelige forståelse af retfærdiggørelseslæren "primarily as a 'making righteous' through the impartation of an inherent righteousness to a believer".³ I forlængelse af denne opfattelse dømmes han endvidere den protestantiske forståelse som et "decisive shift in both the conceptualities and vocabulary of the Christian theological tradition".⁴

¹ McInroy, Mark, *Church History*, 2021, Vol.90 (1), p.192-192

² McGrath, Alister E., *Iustitia Dei*, Cambridge: Cambridge University Press, 2020, Kindle location 446-478

³ Ibid. Kindle Location 460

⁴ Ibid. 445

Denne konklusion er dog stærkt misvisende, da den bygger på en analyse med afgørende mangler. McGraths diskussion af den patristiske forståelse af retfærdiggørelseslæren i perioden op til år 300 er begrænset til Irenæus og Origenes, med kortere henvisninger til Justin Martyr og Melito af Sardis, og i tiden herfra og op mod Augustin diskuteres Ambrosiasters romerbrevskommentar og Marius Victorinus nævnes kort. Selvom McGrath indrømmer, at flere tidlige kirkefædre brugte termen *retfærdiggørelse af tro alene*, såsom Hilarius af Poitiers, Chrysostomos og Ambrosiaster, så afviser han kraftigt, at disse forfattere skulle være ”anticipating either Luther’s notion of faith, or his generalised interpretation of ‘law’”.⁵ Her gør McGrath sig til talsmand for en streng indlæsning af det nye Paulusperspektiv hos kirkefædre, hvor han, lig professor Thomas’ arbejde, ser kirkefædrenes afvisning af lovgerninger i retfærdiggørelsen som en ren afvisning af ceremonielle og kultiske lovregler, såsom omskærelse, nymånefestivaler eller sabbatoverholdelse.⁶

Denne analyse er dog som sagt stærkt kritisabel og lider af afgørende mangler. Det er f.eks. uforståeligt, hvordan McGraths diskussion helt undlader *Første Klemensbrev*, hvori den absolut tidligste reception af paulinsk teologi findes bevidnet, og hvor spørgsmålet om retfærdiggørelse også behandles. Brevet dateres af de fleste til ca. midten af 90’erne e.Kr., om end en minoritet daterer det til før templets ødelæggelse. Brevet er særligt interessant, fordi diskussionen om retfærdiggørelseslæren historisk set ofte har handlet om tolkningen af visse passager i Romerbrevet. Brevet indtager derfor en særlig rolle, da det er den tidligste udlægning af kirken i Roms egen forståelse af den paulinske lære om retfærdiggørelse, en menighed som selv havde modtaget Romerbrevet og gæstet Paulus i længere tid.

Læren om retfærdiggørelse diskuteres i brevets 32. kapitel. Her står der bl.a. følgende:

”også vi, der er kaldede ved hans vilje i Kristus Jesus, retfærdiggøres, ikke ved os selv, heller ikke ved vor visdom eller forstand, eller fromhed, eller de gerninger, vi har udført i hjertets hellighed, men ved troen, ved hvilken den almægtige Gud har retfærdiggjort alle dem, der var fra evighed af. Hans er æren i evighedernes evighed! Amen”.⁷

Brevet beskriver, hvordan synderens retfærdiggørelse er et resultat af Guds vilje, og hvordan synderen ikke retfærdiggøres af sig selv, men af Gud ved troen. Man bør i høj grad bemærke samtlige negationer, som følger den positive fremstilling af retfærdiggørelsen. Den er af tro, og på ingen måde grundet i ”os selv, vores visdom, forstand, fromhed, eller de gerninger, vi har udført i hjertes hellighed”. Dette er afgørende, for udelukkes det først, at synderens retfærdiggørelse er betinget eller forårsaget af hans egen fromhed, eller gerninger gjort i hjertes hellighed, så er det også klart, at hans retfærdiggørelse ikke kan bestå i hans indre fornyelse eller forvandling.

Modsat en sådan opfattelse skriver Klemens, at retfærdiggørelsen er af tro, og udelukker gerninger gjort i hjertes hellighed. Denne kategori er særligt afslørende for brevets forståelse, fordi sådanne handlinger forudsætter en allerede troende. For ingen uigenfødt eller ikke-troende kan gøre nogen

---

⁵ Ibid. 1492

⁶ Ibid. 1444

⁷ *Første Klemensbrev*, oversat v. Niels Hyldahl, i *De apostolske fædre*, København, Det danske Bibelselskab, 1985, s.71

gode gerninger, ja i endnu mindre grad *gerninger gjort i hjertets hellighed*. Klemens' fokus er altomfattende, og netop det altomfattende *fromhed* og *gerninger gjort i hjertets hellighed* tydeliggør, at han ikke bare udelukker ceremonielle lovgerninger, men enhver form for god gerning, gjort af den allerede troende kristen.

Altså er den retfærdiggørelse, som forfatteren omtaler, ikke bare hvad man kan kalde en initial retfærdiggørelse, f.eks. når en kristen omvender sig og endnu ikke har gjort gerninger. Nej, derimod er hele det kristne livs retfærdiggørelse ikke forårsaget af gode gerninger eller indre fromhed. Disse kategoriske udelukkelse afviser derfor forståelsen af retfærdiggørelsen som betinget af den troendes helliggørelse/forvandling.

At McGrath helt udelader så vigtig en del af det patristiske data, er kritisabelt og noget opsigtsvækkende, da netop brevet her hyppigt behandles, også i nyere værker, såsom *Justification in the Second Century* og *The Righteousness of One: An Evaluation of Early Patristic Soteriology in Light of the New Perspective on Paul*,⁸ osv., hvorfor dets udeladelse gør McGraths behandling ensidig, og forhindrer en dialog med de synspunkter, der taler hans tese imod.

En anden tidlig oldkirkelig kilde, som de to førnævnte værker også behandler, er *Diognetbrevet*, der dog også går McGraths behandling forbi. Brevet er øjensynligt skrevet af en vis Mathetes, som dog blot betyder discipel, og derfor nok er et pseudonym. I forhold til den forhåndenværende diskussion, så er følgende passage særlig interessant:

”Men da vor uretfærdighed havde nået sit fulde mål, og det var blevet fuldstændigt klart, at dens løn kunne forventes i form af straf og død, da kom den tid, som Gud forud havde fastsat for at vise sin egen mildhed og kraft – o, hvilken overvældende Guds menneskekærlighed og godhjertethed! Han fattede ikke had til os. Han stødte os ikke bort. Han bar ikke nag. Men han handlede tålmodigt. Han holdt ud. Han var barmhjertig og tog selv vore synder på sig. Han gav selv sin egen Søn hen som løsesum for os, den hellige for lovløse, den ufordærvede for onde, den retfærdige for uretfærdige, den uforgængelige for forgængelige og den udødelige for dødelige. For hvad andet kunne skjule vore synder end hans retfærdighed? Ved hvem andre end Guds enbårne Søn var det muligt, at vi lovløse og gudløse kunne blive kendt retfærdige? O, hvilket herligt bytte! O, hvilken ubegribelig ordning! O, hvilke uventede velgerninger; at manges lovløshed kan skjules af én retfærdig, og at en enestes retfærdighed kan gøre mange lovløse retfærdige!”⁹

Denne signifikante passage beskriver detaljeret det såkaldte *herlige bytte*. Brevet er noget svært at datere, men synes at være affattet omkring starten eller midten af det 2. århundrede. I den citerede passage forklarer forfatteren, hvorfor Jesus ikke kom tidligere, end han gjorde. Dette skyldes, at menneskeheden endnu ikke havde nået sit fulde mål, hvad den måtte, for at Kristus skulle komme. Teksten igennem bruges motivet med *ombytning* og *tilregnelser*. Den hellige for lovløse, den retfærdige for uretfærdige, den udødelige for dødelige. Brevet beskriver, hvordan synderes overtrædelser blev lagt på Kristus, og hvordan *en enestes retfærdighed kan gøre mange lovløse*

---

⁸ Hhv. *Justification in the Second Century*, Arnold, Brian, Baylor University Press, 2017 og *The Righteousness of One: An Evaluation of Early Patristic Soteriology in Light of the New Perspective on Paul*, Cooper, Jordan, Wipf and Stock, 2013

⁹ *Diognetbrevet*, oversættelse v. Per Bilde, i *De apostolske fædre*, København, Det danske Bibelselskab, 1985, s. 238

retfærdige. Synderens uretfærdighed beskrives som værende blevet *skjult af én enestes retfærdighed*. Den her omtalte *ene* værende Kristus.

Her ses tanken om Kristi tilregnede retfærdighed præsenteret, en retfærdighed som dækker over synderes uretfærdighed, for selvom den evangeliske retfærdiggørelseslære ikke benægter, at den troende i det indre kan opnå en hvis form for retfærdighed, så siger den derimod, lig *Diognetbrevet*, at hans egentlige retfærdighed består i Kristi retfærdighed, som dækker ham og skjuler hans utilstrækkelighed. Det er dette *herlige bytte*, at synderens skyld og utilstrækkelighed tilregnes Kristus og bliver lagt på ham, selvom Kristus dog ikke i sit indre bliver en egentlig fordærvet synder, og modsat, at hans fuldkomne retfærdighed dækker synderen og tilregnes ham, også selvom den troende i sit indre ikke bliver fuldkommen retfærdig. Denne transaktion, eller noget smukkere sagt, dette *herlige bytte* er *Diognetbrevet* det tidligste vidne til.

Brevet trækker tydeligvis på det paulinske sprogbrug fra skriftsteder som Gal 3:27, Rom 6:2 Kor 5:21, og Fil 3:7f, der netop beskriver, hvordan den troendes retfærdighed ikke består i hans egen, men af Kristi retfærdighed, som den troende tilregnes, som Paulus siger i Fil 3: ”og jeg regner det for skarn [sine gode gerninger], for at jeg kan vinde Kristus og findes i ham, ikke med min egen retfærdighed, den fra loven, men med den, der fås ved troen på Kristus, retfærdigheden fra Gud grundet på troen”. Bemærk også Diognetbrevets beskrivelse af Kristi tilregnede retfærdighed. Først beskrives *den retfærdige*, så *Hans retfærdighed*, og til sidst *en enestes retfærdighed*. Her står Guds egen retfærdighed helt centralt, og fokuset stilles stadig skarpere på den enes, Kristi, retfærdighed, der står som den troendes retfærdighed.

Disse to tidlige tekster – *Første Klemensbrev* og *Diognetbrevet* – er markante eksempler, begge skrevet før år 300, og stærke vidner i retning af den evangeliske lære om retfærdiggørelse ved tro alene, og alligevel undlades de helt i McGraths analyse, selvom de som skrevet ovenfor ganske hyppigt behandles og inddrages i den nuværende fagdebat. Det problematiske ved disse udeladelser understreges også af McGraths generelle og uunderstøttede påstande, som fremsættes flere steder.

Han skriver bl.a.: ”one of the defining characteristics of the Protestant Reformation is a decisive shift in both the conceptualities and the vocabulary of the Christian theological tradition”.¹⁰ Sådanne generaliserende udtalelser står svagt, når de sammenlignes med flere af de patristiske kilder, som McGrath forbigår. Her bør sprogbuget omkring *det herlige bytte* fremdrages, et sprogbrug, der findes helt tilsvarende hos den protestantiske reformator Martin Luther, som hyppigt beskrev samme forståelse som Mathetes i flere af sine værker, bl.a. i *Om den kristne frihed*, *Galaterbrevskommentaren* m.m. Et sprogbrug, der ikke kan siges at have sit ophav i den tyske augustiner munk, men derimod rækker helt tilbage til oldkirken. Sammenlign f.eks. Diognetbrevets beskrivelse med denne kommentar fra Luther til Gal 3:13:

”Således gjorde han **et lykkeligt bytte med os**, tog vor syndige person på sig og gav os sin uskyldige og sejrende. Iført og iklædt den befries vi fra lovens forbandelse. For Kristus er selv frivilligt blevet en

---

¹⁰ Ibid. 457

forbandelse for os. Han siger: Jeg er, hvad min gud-menneskelige person angår, velsignet og trænger ikke til noget; men jeg vil forringe mig selv og tage jeres dragt og maske på, og i den vil jeg vandre og lide døden, så jeg kan befri jer fra døden. Og da han således bar hele verdens synd, blev han pågrebet, led, blev korsfæstet, døde og blev for vores skyld gjort til en forbandelse. Men da han virkelig var en guddommelig og evig person, kunne døden umuligt holde ham fast. Derfor stod han på den tredje dag op fra døden og lever nu evigt, og der findes ikke mere nogen synd, død eller vor maske i hans person, men kun retfærdighed, liv og evig velsignelse.”¹¹

Marius Victorinus og lovens gerninger

Til slut må der også knyttes et par kommentarer til McGraths behandling af kirkefaderen Victorinus. Victorinus, f. ca. 290 e.Kr. var en berømt romersk retoriker og oversætter af græske værker til latin. Augustin var bekendt med ham, og diskuterer hans omvendelse til kristendommen i hans sene alderdom udførligt i *Confessiones* 8:2. Victorinus skrev længere kommentarer til flere af de paulinske breve, der først for ganske nyligt er begyndt at blive oversat fra latin.¹² Hans udlægning af forståelsen af både *lovgerninger* og retfærdiggørelseslæren er særdeles interessant, idet han ikke bare, sammen med Ambrosiaster, giver den tidligste eksegetiske og systematiske behandling af det paulinske korpus.

Selvom det naturligvis ville være anakronistisk at tale om kirkefædre som henholdsvis lutherske eller romersk-katolske, så er det ganske relevant at undersøge, hvorvidt der kan spores en form for substantiel teologisk kontinuitet mellem enkelte kirkefædre og senere konfessionelle traditioner. Som skrevet ovenfor ser McGrath en kontinuitet mellem kirkefædre og den senere tridentinske forståelse udlagt af Rom, og følger også Victorinus ind under denne konsensus. McGrath skriver bl.a.:

”Marius Victorinus likewise insisted that ‘it is faith alone that brings justification and sanctification’. Victorinus is unclear about how justification and sanctification might be related; he is, however, quite clear about the fundamental detachment of the Christian hope of salvation from a Jewish cultic milieu and its attending observances. In using phrases such as *fides sola* or *sola fide*, such early Latin-speaking Pauline commentators were not anticipating either Luther’s notion of faith, or his generalised interpretation of ‘law’.”¹³

Kommentaren savner dog enhver form for underbygning, og McGrath indgår da heller ikke i en dialog med nogle af de moderne behandlinger af Victorinus’ eksegese. Det er ærgerligt, for igen og igen synes McGrath at drage ensidige konklusioner ved at ignorere eller forbigå forskere og kilder, som modsiger hans tese. I sin grundige introduktion og kommentar til Victorinus’ Galaterbrevskommentar skriver ph.d. og oversætter Stephen Cooper f.eks., helt modsat McGraths analyse:

”The sense of *iustificatio dei* here [i Victorinus’ teologi] can best be captured by translating the phrase as ‘God’s justifying action’, what Luther called ‘the passive righteousness with which merciful God justifies us by faith’. This is the *iustificatio* which Victorinus formulates as the object of Christian hope; and it stands in contrast to ‘works’, which—as he constantly repeats—provide justification to no one. This is why his talk of faith and justification always implies grace, even when not specifically mentioned.”¹⁴

¹¹ Oversættelse v. Finn B. Andersen i *Den Store Galaterbrevskommentar*, Luther, Martin, Credo, 2017

¹² Se f.eks. *Marius Victorinus’ Commentary on Galatians*, Cooper, Stephen, 2005, Oxford University Press.

¹³ McGrath, Alister E.. *Iustitia Dei*, Cambridge: Cambridge University Press, 2020, 1488

¹⁴ *Marius Victorinus’ Commentary on Galatians*, Cooper, Stephen, 2005, Oxford University Press, s. 157

Victorinus' egen kommentar er da også ganske klar, og gør det svært at genkende McGraths udlægning. I sin kommentar til Galaterbrevet udlægger Victorinus sin forståelse af loven, som ikke er en form for reduktionistisk begrænsning til jødiske kultregler alene. Det er noget uforståeligt, hvordan McGrath kommer til den konklusion, når Victorinus selv i starten af sit værk, kommentaren til Gal 2:16, fastslår, at tro alene retfærdiggør, ikke bare uden lovoverholdelse som McGrath siger, men dertil også uden gerninger:

”For faith itself alone grants justification and sanctification. Thus any flesh whatsoever—Jews or those from the Gentiles is justified on the basis of faith, not works or observance of the Jewish Law”.¹⁵

Victorinus' universalistiske forståelse af loven understreges også her på en måde lig Luthers små tolvhundrede år senere. Victorinus skriver, at loven, som blev givet, afslører *alle* synder og anklager synderen, der retfærdiggøres af tro uden lov:

“For if a law were given which could provide life, justice would indeed be based on the Law.” We have said that the Law given by Moses teaches nothing but sins — what sins are—and advises how they are to be avoided. Scripture contains nothing apart from its task of establishing all its precepts under sin, about sin. This Law was not given, he says, as if it were such as could provide life. Were the Law given along those lines, justice would indeed be based on the Law. As it is, however, the Law was not given along those lines. It was not given for life to be sought from it, but so that it might in its scriptural form teach about all the sins and show how they are to be avoided. So justice is not based on the Law—that is, neither justification nor salvation come from there but are based on faith, as was promised”.¹⁶

Denne opfattelse gentages og uddybes flere gange, bl.a. i Victorinus' kommentar til Gal 3:22, hvori han sammenfatter Skriftens hovedsum som syndens afslører, og modstiller dette over for *troen alene*, som er tilstrækkelig til synderens retfærdiggørelse:

”[...] that the whole of Scripture would be about sin; and that all the things which are under sin be contained in it, so that what was promised would come about based on faith, and the inheritance be given to those who believe based on faith in Jesus Christ. So what is he doing, or what did he accomplish, by means of all this? That faith alone in Jesus Christ would suffice [fides sola sufficiat] for our justification and liberation”.¹⁷

Professor Dongsun Cho, som har skrevet en længere artikel om Victorinus' retfærdiggørelseslære istemmer, og ser den evangeliske forståelse af tro som tillid/tiltro, retfærdiggørelse af tro alene, forensisk retfærdiggørelse, tilregnelser af Kristi retfærdighed, m.m., bevidnet af Victorinus.¹⁸

Konklusion

At McGrath slet ikke indgår i denne samtale, er skuffende, for hans konklusion bliver netop draget på grundlag af et mangelfuldt udvalg af primære og sekundære kilder. Det er ærgerligt, for det gør hans analyse svag, at den ikke tager bestik og lader sig forme af de kilder, som modsiger den, hvad end det er kirkefædre som Klemens, Mathetes m.fl., eller moderne behandlinger, såsom Jordan

---

¹⁵ Ibid. s. 282

¹⁶ Ibid. s. 296

¹⁷ Ibid. s. 297

¹⁸ *Journal for Baptist Theology and Ministry*, 2014, Vol 11, No. 1, s. 9-10

Cooper, Michael Horton, Dungson Cho, Arnold Brian, D.H. William m.fl. Hans konklusion må således afvises, da den er et resultat af et ulige håndplukket udvalg af kirkefædre, der ikke er repræsentativt for kirkens historie, og meget mindre duelige til at drage så generaliserende kommentarer, som han gør. Der bør også stilles spørgsmålstejn ved hans behandling af de enkelte fædre, hvor f.eks. McGraths udlægning af Victorinus og hans forståelse synes at have meget lidt at gøre med Victorinus' egne kommentarer.